

ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений діяч науки і техніки України, член Правління громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8402-061X>

Сучасний етап розвитку держави і права в Україні характеризується одночасним впливом воєнних, безпекових, інтеграційних і технологічних процесів, що істотно трансформують вимоги до державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. За таких умов особливого значення набуває переосмислення теоретичних засад кримінально-виконавчої політики як самостійного напрямку державної політики, що визначає стратегічні орієнтири функціонування системи виконання кримінальних покарань.

У сучасній кримінально-виконавчій науці питання принципів традиційно розглядаються крізь призму принципів кримінально-виконавчого права, кримінально-виконавчого законодавства або діяльності органів та установ виконання покарань.

Такий підхід, хоча й має важливе теоретичне значення, але не повною мірою відображає місце принципів кримінально-виконавчої політики у механізмі державного управління. Наслідком цього є певне змішування різних за природою правових категорій (понять) та відсутність цілісної концепції, яка б пояснювала взаємозв'язок між політикою, правом, законодавством і практикою виконання кримінальних покарань.

На погляд автора, який відображує основну ідею доповіді, принципи кримінально-виконавчої політики становлять самостійне правове явище, яке займає вищий концептуальний рівень порівняно з принципами галузевого права, законодавства чи діяльності органів виконання покарань. Саме принципи кримінально-виконавчої політики формують ідеологічну основу державної діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, визначають стратегічні цілі держави, зміст правового регулювання, напрями реформування пенітенціарної системи та критерії оцінювання ефективності її функціонування.

Запропонований підхід до розуміння сутності та ролі принципів кримінально-виконавчої політики дає підстави розглядати кримінально-виконавчу політику як первинне явище щодо кримінально-виконавчого права, оскільки саме державна політика визначає сферу правового регулювання, його предмет, методи та форми реалізації. Відповідно кримінально-виконавче право виступає нормативним відображенням

державної політики, кримінально-виконавче законодавство – формою її юридичного закріплення, а діяльність органів і установ виконання покарань – організаційною формою практичної реалізації визначених державою стратегічних засад.

Таким чином, між зазначеними елементами формується цілісна функціональна система, у якій простежується послідовний взаємозв'язок: принципи кримінально-виконавчої політики визначають зміст принципів кримінально-виконавчого права; останні знаходять нормативне закріплення у кримінально-виконавчому законодавстві; законодавчі положення реалізуються через діяльність органів та установ виконання покарань. Саме така логіка забезпечує внутрішню узгодженість державної політики, правового регулювання та правозастосовної діяльності.

Особливої актуальності зазначений підхід набуває в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України, її адаптації до європейських стандартів та функціонування в умовах воєнного стану.

Сучасні виклики свідчать про недостатність використання виключно традиційних правових принципів, сформованих переважно для регулювання сталих у звичайних умовах суспільних відносин. Натомість наявна кримінально-виконавча політика має враховувати нові фактори безпеки, цифровізації, міжнародної інтеграції, розвитку прав людини, забезпечення стійкості державних інституцій та підвищення ефективності управління.

У зв'язку із цим перспективним видається відхід від традиційної класифікації принципів залежно від їх галузевої належності та перехід до функціональної моделі їх побудови. Такий підхід дозволяє оцінювати принципи не лише як юридичні положення, а передусім як взаємопов'язану систему стратегічних орієнтирів формування та реалізації державної політики у цій сфері.

Одним із можливих напрямів розвитку цієї концепції є формування системи принципів кримінально-виконавчої політики кластерного типу.

Так, описуючи цей підхід варто вказати на те, що його сутність полягає в об'єднанні окремих принципів у функціональні кластери, кожен із яких характеризує самостійний напрям реалізації кримінально-виконавчої політики, водночас перебуваючи у постійній взаємодії з іншими складовими системи.

Наукову дискусію доцільно розгорнути навколо такої комплексної моделі взаємодіючих та взаємно пов'язаних імж собою кластерів:

- 1) ціннісно-правового;
- 2) інституційно-управлінського;
- 3) гуманістично-ресоціалізаційного;
- 4) кластера індивідуалізації та диференціації виконання покарань;
- 5) безпекового;
- 6) інноваційно-цифрового;
- 7) інтеграційно-адаптаційного.

Запропонована структура дає можливість комплексно охопити як традиційні засади функціонування системи виконання покарань, так і нові напрями її розвитку, обумовлені сучасними безпековими, соціальними та міжнародними процесами.

Концепція кластерної побудови системи принципів має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Так, варто зауважити, що вона може стати методологічною основою для:

- подальшого реформування кримінально-виконавчого законодавства;
- розроблення програм розвитку кримінально-виконавчої системи України;
- удосконалення організації діяльності органів і установ виконання покарань;
- забезпечення їх відповідності європейським стандартам поведінки із засудженими.

Отже, принципи кримінально-виконавчої політики доцільно розглядати як комплексну систему базових ідей, цінностей та стратегічних орієнтирів, що визначають зміст, напрями та механізми реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Саме вони виступають концептуальною основою формування кримінально-виконавчого права, розвитку законодавства, організації діяльності уповноважених органів та подальшого реформування кримінально-виконавчої системи України.

Запропонована функціонально-кластерна модель відкриває новий напрям розвитку доктрини кримінально-виконавчої політики та створює теоретичне підґрунтя для формування сучасної моделі функціонування системи виконання кримінальних покарань в умовах воєнного стану, європейської інтеграції та глобальних трансформацій.